

VÅGA SE!

EN UTSTÄLLNING MED BILDER SOM KÄNNES

TRULS NORD GUNILLA MUHR STEFAN OHLSSON CARINA SØE-KNUDSEN

VÅGA SE!

EN UTSTÄLLNING MED BILDER SOM KÄNNS

TRULS NORD GUNILLA MUHR STEFAN OHLSSON CARINA SØE-KNUDSEN

Rolf Eriksson bekantar sig med kameran.

FRÅN BÖRJAN OCH FRAMÅT

SOM SA OFTA annars i livet började också denna resa med ett möte.

Det var när jag arbetade som fotograf på Tekniska museet som en grupp personer med dövblindhet från Förbundet Sveriges Dövblinda (FSDB) blev inbjudna för att hjälpa oss i arbetet att göra museet mer tillgängligt.

Som de flesta andra seende och hörande har också jag funderat på hur det skulle vara att inte kunna se eller höra. Och tanken på att sakna både syn och hörsel har ibland gett mig associationer till en isoleringscell.

Men skam för fördomar och inbillad kunskap! Där satt jag i ett konferensrum med människor som mest gav mig känslor och tankar kring allt vi har gemensamt. Lust, längtan, humor, drömmar, vilja... livslust! Och de berättade att det inte är så stora ändringar som ska till för att också de ska kunna tillgodogöra sig det mesta av det som ett museum erbjuder.

Men det slog mig att det jag arbetar med som fotograf, visuell kommunikation, det som i vår kultur utgör en stor del av våra gemensamma referensramar, det finns inte för denna grupp.

Kan jag då överhuvudtaget bidra med något som kan göra tillvaron bättre för dessa personer?

Skulle det vara möjligt att göra en fotoutställning för blinda? Hm... jo, det borde väl vara möjligt? Reliefer... ytstruktur... 3D-bilder... Ja, det vore väl något att ta tag i, något att bidra med: Att ta fram fotografier som både är kännbara och synliga så att vi alla kan mötas kring samma bild! Jag visste inte, tänkte inte ens på, att andra kanske har haft samma idé. Att kanske det inte har gjorts för att det är för svårt att få till. Dessa tankar dök upp först senare, men då var vi redan i gång och hade byggt upp tillräckligt med självförtroende för att fortsätta. Och bra var det...

När vi senare åt lunch med våra gäster nämnde jag min idé för gruppleadaren Birgitta Martinell som blev väldigt entusiastisk och sa att det var just ett sådant projekt som Arvsfonden kunde tänkas ge stöd till.

Något år senare slutade jag på museet och tog då igen kontakt med Birgitta som på den tiden var verksamhetsledare på Dövsblindas aktivitetshus i Stockholm. Vi satte oss ner och började formulera projektet. Jag tog även kontakt med Stefan Ohlsson och Gunilla Muhr. Stefan för hans kunskap och erfarenhet inom digital fototeknik generellt och utskriftsteknik speciellt, och Gunilla dels för att hon är verksamhetschef och curator vid Centrum för fotografi (CFF), dels för att hon har bakgrund som forskare inom fotografi och visualitet. Med Stefan i projektet fick vi de bästa förutsättningarna för att ta oss an arbetet med teknik för taktila fotografier. Med Gunilla och CFF fick vi kompetens inom utställningsverksamhet och curating samt – inte minst – ett forskningsperspektiv på projektet.

Vi gjorde undersökningar, läste på, formulerade projektidén och skickade så ansökan till Arvsfonden. Några månader senare fick vi svaret: Avslag.

Vilket faktiskt visade sig vara väldigt bra för projektet.

För att ge stöd till projekt har Arvsfonden som krav att målgruppen ska vara delaktig i projektet. I vår ansökan var målgruppen delaktig i form av en referensgrupp som under projektets gång skulle utvärdera våra experiment med taktila fotografier. Arvsfonden ansåg alltså att detta inte gav målgruppen verklig delaktighet i projektet.

Vi kände att idén var för bra för att ge upp och att vi behövde stödet från Arvsfonden för att genomföra den. Men hur kunde vi involvera målgruppen mer i projektet? Svaret var egentligen givet: vi skulle inte bara göra en fotoutställning för personer med dövblindhet utan även av personer med dövblindhet!

Vi omformulerade projektidén och skickade en ny ansökan till Arvsfonden som denna gång svarade JA. FSDB fick stöd för att driva Taktil foto som ett treårigt projekt.

FOTOGRAFI SOM UTTRYCKSMEDEL

Fotografi är ett medium som de flesta av oss är vana vid och lätt kan ta till sig. Fotografiets utveckling från analogt till digitalt har dessutom gjort det till ett billigare och mer tillgängligt medium att använda och är idag en

Rolf Eriksson fotograferer.

Graciela Gonzalo-Sundström

Göran Rydberg

Rolf Eriksson

självklar del av vår vardag, både som uttryck och som intryck. Vårt projekt visar att detta även kan gälla för personer med dövblindhet. I sitt beroende av dövblindtolkar för att kunna kommunicera har personer med dövblindhet begränsade möjligheter att uttrycka sig på egna villkor. Genom fotografi får de möjlighet att visa och berätta om sina individuella upplevelser av tillvaron. På detta sätt bidrar personer med dövblindhet också med något nytt inom fotografin, de visar ett nytt landskap! Deras bilder ger personer utan syn- och hörselnedsättning en bredare kunskap och djupare förståelse av vad tillvaron kan vara när förutsättningarna är andra. Bilden av vad det är att vara människa ges nya dimensioner.

Med taktila fotografier ger vi nu också personer med dövblindhet möjlighet att ta del av fotografiska berättelser utan att de filtreras via en annan person (tolk). Taktilt teckenspråk är mer uttrycksfullt än vad många som inte känner till det tror, men det innebär ändå tolkning via en annan person. Taktila fotografier tar sig direkt till förnuftet via upplevelser i stället för tvärt om.

FOTOGRAFERNA

De tre fotograferna i projektet, Graciela Gonzalo-Sundström, Göran Rydberg och Rolf Eriksson, har alla olika kombinationer av syn- och hörselnedsättningar.

GRACIELA GONZALO-SUNDSTRÖM är född döv och började få nedsatt syn i vuxen ålder. Hon har idag tunnelseende och ser suddigt. Hon har också svårt att se färger och är därför i behov av bra kontraster.

När jag har varit med Graciela på fotoutfläkter har jag blivit överraskad över hur perceptiv hon är för sin omgivning. Graciela uppfattar även små ändringar i lufttrycket, hon märker hur människor rör sig utanför hennes begränsade synfält och hennes doftsinne är superb. Och tänk vilken vilja till att kommunicera när hon som döv kom till Sverige från Argentina i vuxen ålder och lärde sig inte bara prata svenska – ett främmande språk hon aldrig hade hört – men även att läsa det på läpparna!

Graciela berättar att hon har många bilder inom sig från den tiden hon kunde se bra och att hon idag använder kameran för att förmedla dessa bilder utifrån hur hon upplever omgivningen med lukt och känsel.

GÖRAN RYDBERG är född helt döv och började vid 40 års ålder få nedsatt syn.

"När jag var liten såg jag som alla andra. Nu lever vänster öga i en drömvärld, medan höger öga ser lite grann, suddigt, och rött dominerar över andra färger. Jag behöver ljus och kontraster för att kunna orientera mig, men blir störd om ljuset är för starkt. Då måste jag använda solglasögon."

Göran är projektets så kallade street-photographer som knallar runt i Stockholm i sin eleganta hatt med sin blindkäpp och fotograferar... allt.

"När jag promenerar ute så ser jag något och jag fotar det, och sedan kan jag se i kameran vad jag har fotat och kan jämföra det med det jag såg och det blir ofta väldigt olika. Till exempel som när jag är ute och det är moln och jag fotar. Sen när jag kommer hem och tittar i datorn kan jag se att "Åh, var det så? Så fint och klart det blev!". Datorn hjälper mig att se bättre än vad jag kan göra när jag går ute."

ROLF ERIKSSON är född helt blind och hörselskadad. Med hörapparat hör han så bra att han i många situationer inte behöver syntolkning.

"De bilder jag fotograferat blir som en ytterligare dimension för mig även om jag inte kan se dem. Ett exempel är när jag åkte till Tollare folkhögskola på en flerdagars konferens. Jag fick veta att det stod ett träd som hade många utväxter. Efter att ha känt på trädet bestämde jag mig genast för att fotografera det. Nu kan jag både berätta om trädet, men även visa min bild av det."

EFTER ATT HA LÄRT sig använda stillbildskamera har de tre fotograferat under drygt ett och ett halvt år inom sina respektive intresseområden.

Tidigt i projektet såg jag att deras synnedsättning bidrog till att skapa fotografier med något som jag inte hade sett tidigare i fotografi, det var därför viktigt att jag som seende fotograf inte påverkade dem i deras utveckling som fotografer. Vi hade ännu inte definierat Gunillas Muhrs roll i projektet men visste att hennes erfarenhet och kompetens var en tillgång som kunde bredda projektets utfall. Nu föll pusselbiten på plats, Gunilla skulle arbeta med fotografierna, hon var rätt person att hjälpa dem att utvecklas som fotografer. Sedan dess har fotografierna haft individuella samtal med Gunilla kring sina bilder. Dessa samtal har fördjupat fotografiernas arbete och hjälpa dem att utveckla sitt fotografi.

Graciela Gonzalo-Sundström
fotograferar i Fjärilshuset.

Min roll som fotograf blev att bistå fotograferna med teknisk hjälp och att arrangera individuella och gemensamma fotoutflykter.

TAKTILA BILDUPPLEVELSER

Vår ambition med taktila fotografier har varit att inte bara förmedla bildens innehåll utan även ge betraktaren en känslomässig bildupplevelse. Vår tes från början var att det genom att kombinera befintliga utskriftstekniker borde vara möjligt att ta fram taktila fotografier som är rika på innehåll och som inte kräver manuell (= kostsam) framställning.

Vi började arbetet med att inventera vilka tekniker som finns för utskrift av olika slag och det visade sig finnas nya spännande tekniker med stora möjligheter. Som exempel kan nämnas interaktivt papper som kan reagera på beröring genom att vibrera, bli varmt eller spela upp ljud. Och 3D-skrivare som kan skriva ut objekt i många olika material med hög upplösning. Det finns bläckstråleskrivare som skriver ut med uv-härdande bläck på hårda ytor som till exempel metall. Mycket händer inom utskriftstekniken i dessa dagar. Något som däremot inte har ändrats alls på några tusen år är människans förmåga att ta in information via händerna. De största utmaningarna i denna del av projektet har därför inte gällt tekniska möjligheter utan vilken och hur mycket information händerna kan läsa av inom en viss yta.

Våra försök med olika tekniska lösningar har utvärderats av Barbro Jonsson och Jerry Jonsson (som inte är i släkt med varandra). De har med stort engagemang gett oss ovärderlig återkoppling genom hela projektperioden. Båda två är helt blind och har nyfiken tolkat bildtesterna utifrån individuella förutsättningar, erfarenheter, intressen och behov. Deras synpunkter har drivit arbetet framåt till den lösningen som vi visar i utställningen.

Under slutet på testperioden har även fotograferna deltagit i utvärderingen.

PÅ SITT SÄTT

Genom hela projektet har vi haft lust som drivkraft. Vi har inte utgått från begränsningar utan tagit oss förbi hinder allt eftersom de har dykt upp. Utgångspunkten för fotograferna har varit att de är tre olika individer som vill fotografera. Bara så, det där med syn- och hörselnedsättning har varit

Göran Rydberg fotograferar på Slussplan.

underordnat, precis som det för någon annan är underordnat att hen är lång, kort, har diabetes eller är morgontrött. De flesta av oss kan göra det mesta – var och en på sitt sätt.

Den digitala tekniken gör det möjligt att använda kamerans automatik i så många fotografiska situationer att fotograferna sällan har missat en bild av tekniska skäl. De fotografiska hinder som har funnits har mest handlat om möjligheterna att komponera och hinna med rörliga motiv. För alla tre har vi lyckats hitta lösningar på detta, till exempel har vi gjort det möjligt för Rolf som ju är helt blind och har svårt att veta om han håller kameran rak, att med en liten skruv använda blindkäppen som stativ.

FILMER OCH FOTOBOK

Genom ytterligare ekonomiskt stöd från Innovativ kultur har vi kunnat ta fram en fotobok samt anlitat filmaren Maria Ramström för att producera tre kortfilmer om fotografernas arbete i projektet. Marias filmer finns på projektets hemsida taktifoto.se, samt på Vimeo och YouTube.

Fotoboken finns på två språk, *Våga se* på svenska och *Dare see* på engelska. Länkar finns på taktifoto.se. Böckerna säljs via print-on-demand hos bland andra bokus.com (på svenska) och blurb.com (på engelska).

Panasonic har sponsrat projektet med kameror och objektiv.

Truls Nord,
Initiativtagare och projektledare, Taktil foto

Diskussion kring fräsningsteknik hos Layout & dekor.

FOTOGRAFI, BILDANALYS OCH TAKTILITET

VAD INNEBÄR DET egentligen att kunna se? Är möjligheten att uttrycka sig med fotografisk bild ett privilegium förbehållet seende personer? Och om så är fallet, måste det vara så? Detta är några av alla de frågor som väcktes hos mig då jag kom i kontakt med projektet Taktil foto. Stora frågor att besvara, som istället blev till områden att undersöka. Jag hade visserligen många gånger tidigare funderat kring förutsättningar för seende och perceptuella processer i min verksamhet som forskare och curator inom fotografi och visualitet, men jag hade inte tidigare arbetat på ett så handfast och empiriskt vis med denna typ av frågor som projektet avsåg att göra.

Vartefter jag blev mer involverad i projektet och arbetet tillsammans med fotograferna med dövblindhet ledde mina initiala frågor snarare till nya frågor än klara svar. Hur fungerar exempelvis bildvärlden hos en person med dövblindhet? Och var blir en bild egentligen till, i kameran, i ögat, i medvetandet eller i känslan? Eller möjligtvis på alla dessa ställen samtidigt? För att genomföra denna studie och närmare förstå bildvärldarna för personer med dövblindhet behövdes en grupp fotograferande referenspersoner. De tre personer vi har haft till vår hjälp i projektet är Rolf Eriksson, Graciela Gonzalo-Sundström och Göran Rydberg. De har fotograferat kontinuerligt för projektets räkning under närmare två års tid och hade alla olika grad av erfarenhet sedan tidigare av att använda en kamera. De har olika kombinationer av dövblindhet, men förenas i en önskan att uttrycka sig visuellt med hjälp av fotografi.

För att skapa mening och innehåll till den fotografiska processen behövde våra fotografer beredas tillfälle att reflektera kring sitt bildskapande och sina fotografier. Vi har därför under åren de fotograferat regelbundet träffats, jag och fotograferna en och en, i samtal om deras bilder utifrån ett bildanalytiskt perspektiv. Vid våra möten har vi systematiskt gått igenom bilderna de tagit och pratat om vad som finns i bilden, var den är tagen, varför den tagits och, inte minst, hur den har tagits. Dessa samtal, som ofta tagit sin utgångspunkt i konkreta sakförhållanden om plats och tidpunkt, ledde oss nästan alltid vidare till de stora frågorna om livet och tillvaron.

En bild av en mikrovågsugn kan leda till komplexa reflektioner kring tillvarons villkor. En bild av ett träd, kan betyda länken till en förlorad plats, en förlorad tid och på samma gång återerövringen av en känsla av sammanhang. En bild av ett vägbygge kan fånga och förmedla en fascination över samhällets ordning och ständiga utveckling. Att fotografera och kommunicera med bild är ett sätt att ge uttryck för sin person och sin relation till omvärlden, en för många central och i högsta grad meningsskapande verksamhet. Syftet med våra bildanalytiska samtal har bland annat varit att utveckla och fördjupa fotografernas möjligheter att tänka kring dessa samband och sin egen fotografi.

SAMTAL OCH BILDANALYS

I de samtal vi fört, jag och fotograferna, har vi resonerat om vad de fotograferat och varför. Vi har tittat igenom deras bilder och identifierat teman och återkommande motiv. Det har sammantaget rört sig om tusentals bilder. Vi har pratat om vilken typ av bilder som förekommer och i vilken utsträckning, och vad de har för betydelse för fotografen i fråga. Utifrån detta har vi sedan gemensamt formulerat centrala teman och en fördjupning för var och en. Den tematiska fördjupningen har varit vägledande för fotograferandets fortsatta inriktning. Tanken med inriktningen har varit att den ska fungera som ett verktyg i arbetet med att tänka kring de egna bildmässiga uttrycken och därmed hjälpa fotograferna att "se" sina bilder. Min erfarenhet säger mig att yttre ramar många gånger möjliggör ökad inre rörelsefrihet, inte minst i fråga om kreativt skapande.

Samtalens form har varit avsiktligt lös i syfte att inte styra samtalen och analysen i riktningar som legat i min förförståelse eller mina förväntningar.

Jag har så långt det varit möjligt önskat behålla min position som novis i sammanhanget, som en gäst i deras bildvärldar där jag inte har svaret eller kan koderna. Bildsamtalen har präglats av idén att det är våra fotografer som har kompetensen på sitt område och att min uppgift har varit att följa och tolka, inte att styra. I arbetet med den visuella analysen har ett flertal hermeneutiska metoder använts. Samtalen har kombinerat ett slags kvalitativ ostrukturerad intervju med en tematisk och associativ bildanalys. Här har jag observerat, och formulerat, utmärkande drag i deras bildskaparprocesser. Med utgångspunkt i detta har vi sedan tillsammans analyserat de bildmässiga uttrycken med målsättningen att öka deras förståelse av sitt eget fotograferande. Vi har även på olika sätt problematiserat vad det innebär att "se" så väl fothistoriskt som filosofiskt. Och som en av fotograferna uttryckte det: "jag vet så många seende människor som ändå missar allt och inget ser".

TEMAN OCH MÅNGBOTTNADE BILDVÄRLDAR

Att bjudas in i bildvärldarna till våra fotografer med dövblindhet har varit en mycket spännande upplevelse. Det har varit inspirerande och nyttigt att få lämna sina egna förutfattade meningar och föreställningar om vad fotografi kan vara och hur den ska se ut. Det är möjligtvis inte något nytt att allas våra bildvärldar till stor del bygger på gemensamma konventioner och överenskommelser om hur världen ska tolkas och förstås (det kan nog snarast ses som en förutsättning), men det är inte vanligt att man får så goda möjligheter att omvärdera sina egna utgångspunkter, utgångspunkter vi ofta betraktar som givna. I det bildanalytiska arbetet med våra fotografer har vissa återkommande teman och fenomen varit framträdande. Det intressanta med dessa uttryck är att det på ett eller annat sätt beskriver någonting väsentligt om hur våra tre fotografer förhåller sig till kameran och fotograferandet. Det säger även någonting om hur deras visualitet ser ut och hur de använder sig av den. Jag har samlat dess uttryck nedan i ett antal kategorier som alla fångar något essentiellt i våra tre fotografers bildberättande.

MOTLJUS OCH SKARPA KONTRASTER

Ett av de element jag tidigt uppmärksammade som återkommande i genomgångarna av fotografernas bilder var motljus. Det var en viss typ av

sköna naturbilder med motljus genom exempelvis ett lövverk eller en solnedgång bakom en horisont. Mycket vackra bilder. Detta fångade mitt intresse då motljus i många fall sägs ha en speciell betydelse inom traditionell eller konventionell fotografi. Motljus kan sägas bära ett visst mått av förskönande drag. Detta betyder därmed inte att alla bilder med motljus har ett sådant meningsinnehåll, utan snarare att det kan sägas råda sådana uppfattningar om användningen av motljus i fotografi. Mina funderingar gällde här huruvida denna effekt var intentionell hos fotografen och hade till syfte att "försköna". Men i mina samtal med fotograferna förstod jag snart att skälet till användningen av motljus var ett helt annat. Motljus och skarpa kontraster i bilden är nämligen en faktor som för en person med synnedsättning gör bilden lättare att uppfatta och läsa av. Skälet till de många bilderna med motljus var således snarare motiverat av funktionalitet än av bildkonventioner. Som så många gånger tidigare i projektet fick jag här något att fundera över vad gäller de vanemässiga förståelser vi så lätt kan hamna i vid avläsningen av bild och fotografi. Denna händelse fick mig att se mitt eget seende och jag kan konstatera att det ofta i projektet har varit våra fotografer som hjälpt mig att se, och inte tvärt om.

SLUMPEN

En annan framträdande typ av bilder i fotografernas material är den där slumpen har spelat en avgörande roll. Det är en bild där det helt oväntade uppstår, en bild som fångar något som inte var planerat, som inte gick att förutse och där tillfälligheten skapat en oförmodad situation. Det kan handla om att något blev fel, man kanske kom åt någon knapp, eller helt enkelt inte har sett vad som faktiskt fanns framför kameran (eller tror att något helt annat befinner sig där). Dessa bilder har en alldeles egen lyskraft, de förmedlar ofta en spänning och dynamik som inte är helt lätt att åstadkomma ens för en professionell fotograf eller konstnär. När något oväntat och oplanerat sker i bilden uppstår ett slags brott eller glapp som skapar liv och närvaro. Jag funderar lite över dragningskraften i denna typ av bilder och tänker att en förklaring kan ligga i att de kanske påminner oss om aspekter i livet som är och förblir oförutsägbara för oss. Hur vi än försöker att styra och kontrollera våra liv fullt ut så är en sådan strävan till syvende och sist ett utsiktslöst projekt.

TILLGÄNGLIGHET

En kategori som kan tyckas given i sammanhanget är den som berör frågor om tillgänglighet. Jag uppfattar att möjlighet för våra deltagare att få fotografera har varit en angelägenhet, därför att det hör ihop med vad man som synskadad kan, och inte kan, göra. Ett projekt med synskadade fotografer utmanar konventionella föreställningar om vad som är möjligt, och att fotografera har för våra deltagare visat sig inte vara någon omöjlighet. Denna kategori kan skildra små och stora utmaningar och eventuella hinder som kan finnas i det dagliga livet. Exempel från bildmaterialet är ledarhundar, dörrhandtag, den upphöjda markeringen på tunnelbanans plattformskant, kylskåp, rulltrappor och mycket annat. Det är med andra ord en blandning av både hinder och hjälpmedel, det vill säga alla de mer eller mindre vardagliga, men avgörande, föremål och miljöer som i så hög grad påverkar den synskadades livsrum. Denna typ av situationer, som kanske förekommer varje dag, har inom projektets ramar kunnat fångas av kameran och bli till fotografier. Bilder med hjälp av vilka våra fotografer har kunnat berätta något väsentligt om sig själva och sina liv.

DEN INRE VÄRLDEN

En sak jag slogs av tidigt i arbetet under samtalen med våra fotografer var hur väl de visste vad de ville, och inte ville, fotografera. En av dem som är blind sedan födseln vill till exempel inte fotografera människor, det är för svårt, men däremot gärna djur så som ledarhundar som man kan klappa. Jag förstår att det är lättare att skaffa sig en relation till något man kan ta och känna på om man inte kan se, att man med hjälp av handen kan skapa sig en föreställning om vad det är man har framför sig. Denna erfarenhet leder mig till reflektioner kring hur svårt det är för en seende att föreställa sig hur det är att aldrig ha kunnat se. Och som en av våra fotografer uttryckte det under våra samtal: "Många tror att det är svart när man är helt blind, men det stämmer inte, det är inte svart, för det är ingenting". I den stunden insåg jag att jag aldrig, hur jag än försöker, kommer att kunna leva mig in i hur det är att inte ha några bildminnen att relatera till. Men insåg strax därefter att just denna insikt ändå fört mig aningens närmare denna fotografs inre värld.

BYGGNATIONER MED PERSPEKTIV OCH DJUP

Ytterligare ett tema som framträder i bildmaterialet är olika typer av byggnationer. Detta tema visar sig ha ett samband med kategorin transportmedel (som i sin tur är förbunden med kategorin tillgänglighet, överlappningarna är många). Varför byggnationer och transportmedel hänger ihop i materialet kan ha sin förklaring i alla de många väg-, tåg- och tunnelbyggen som under fotograferingsperioden pågått i Stockholm. I bildanalysen kring fotografier på detta tema med en av fotograferna noterar vi båda att vägar och tågspår ofta gestaltats med ett påfallande djuperspektiv i bilden. Bilden kan exempelvis visa en väg eller ett spår som försvinner bort i bildens mitt ofta i kombination med ett föremål i direkt närbild, och inte sällan i motljus. Att ha en detalj i den omedelbara förgrunden, samtidigt som blicken leds långt bort i fjärran skapar en spännande rymd i fotografierna. Jag förstår av våra samtal att djupledsperspektivet hjälper synen för den som, i det här fallet, varit seende men i vuxen ålder börjat få synfelsinskränkning. Inskränkningen innebär i det här fallet att ena ögat nu lever i ett slags drömvärld och andra ögat ser lite grann, men suddigt. Rött är den färg som dominerar över andra färger, och ljus och kontraster krävs för att möjliggöra orientering i synfältet. Benägenheten att fånga ljus och kontraster i dessa bilder bidrar till en fin dramatik i det visuella berättandet. En intressant situation jag får berättad för mig gäller ett besök i tunneln i bygget av Citybanan. Vår fotograf kan egentligen inte se i mörker och kunde därför inte urskilja vad som pågick, men fotograferade i alla fall. Efteråt kunde personen i fråga med hjälp av förstoringsverktyget i datorn ändå se sina bilder och få en uppfattning om hur det såg ut nere i tunneln. Jag tycker det är ett utmärkt exempel på hur man med kamerans hjälp faktiskt kan se.

ÖVRIGA SINNEN

En av de stora utmaningarna med projektet Taktil foto har varit försöken att överskrida gränsen för vad det innebär att "se", att övervinna det vi uppfattar som skiljelinjerna mellan våra olika sinnen. Just denna fråga har jag många gånger under projektets gång haft möjlighet att reflektera kring. Då en individ förlorar ett eller flera sinnen helt eller delvis kan det hända att personens övriga sinnen skärps i syfte att kompensera perceptuellt för det förlorade sinnet. De deltagande fotografierna visar på olika sätt hur

man kan använda alla sina sinnen för att kommunicera med omvärlden. I samtal med en av dem får jag närmare klart för mig hur detta kan gå till. Fotografen i fråga har viss syn men ser suddigt och har tunnelseende, har svårt att uppfatta färger, behöver bra kontrast och är ett talande exempel på hur man som synskadad ändå kan "se". I det här fallet är favoritområde för fotografering naturbilder, djur, växter och vyer, exempelvis träd i olika skepnader. Vår fotograf kan inte riktigt se vad som kommer med på bild, kan endast vagt uppfatta de olika färgerna, men kan känna hur träden ser ut och hur långt de kommit i sin grönska. Detta sker med hjälp av minnen från tiden med bättre syn, och hur det doftar i luften den dagen, om det regnar eller om solen skiner på träden. Detta sätt att använda sina sinnen för att uttrycka sig är ett exempel på hur drivkraften att kommunicera kan vara en utgångspunkt för nya möjligheter att "se".

AVSLUTNINGSVIS

När jag nu ska sammanfatta min del i projektet Taktil foto är det en spännande och givande process jag ser tillbaka på. Det som från första stund fångade mitt intresse var att vi skulle undersöka något vi inte riktigt visste vad det var, det här var en undersökning vi egentligen inte visste vart den var på väg (åtminstone visste inte jag det). Här gällde det att gå in med öppet sinne och försöka släppa eventuella ambitioner av att ha kontroll. Svårt men nyttigt. Och det hade inte varit möjligt utan våra nyfikna, orädda, uthålliga och generösa fotografer som under arbetets gång trotsat alla svårigheter och förutfattade meningar om vad som är möjligt. Att de bilder som tagits i projektet har kunnat bli till både bok och utställning uppfattar jag som extra viktigt. Att föra ut våra fotografers visuella berättande i det offentliga rummet har varit en symbolisk markering om att erfarenheterna vi gjort tillsammans med utgångspunkt i deras bildvärldar inte enbart är en enskild angelägenhet. Projektet har varit en undersökning med många dimensioner som förhoppningsvis kan bidra till att utveckla förståelsen kring vad visualitet är och kan vara. Min önskan är att denna undersökning kring seendet och dess olika förutsättningar ska kunna öppna för en förståelse för fotografi, på nya sätt – för oss alla.

Gunilla Muhr,
Verksamhetschef och curator, Centrum för fotografi

TAKTILA FOTOGRAFIER

FÖR SNART TRE ÅR sedan kom Truls Nord till mig och frågade om jag ville medverka i ett projekt. Syftet var att ta fram bilder som kunde upplevas av personer med dövblindhet. Självklart, svarade jag utan att veta vad jag härmed gett mig in på.

I min normala verksamhet arbetar jag med fotografer och konstnärer och är rätt van vid att de kommer med olika förslag på hur deras bilder ska utformas, förslag som ibland inte är så enkla att utföra. Men att göra bilder som fungerar för personer med dövblindhet var en större utmaning än vad jag kunde föreställa mig.

Efter vårt möte satte jag mig ner och började fundera över hur detta skulle gå till. Vad var centralt att bevara vid "översättningen" från ett traditionellt fotografi till en taktill bild? För mig blev det centrala begreppet det lilla ordet "uppleva". Vad innebär det att uppleva en bild?

Min första tanke var; vore det inte enklare om man beskrev bilden i en text som redogör för innehållet i bilden? Vad skulle gå förlorat i en bild om den beskrivs i detalj i form av en text? Vad är det speciella med den fotografiska bilden? Det svar jag kom fram till var att den fotografiska bilden ger mig en unik möjlighet att se världen ur en annan människas synvinkel, den ger mig möjligheter att förstå hur vi skiljer oss åt och vad som förenar oss som individer. Ett bra fotografi ger mig en fantastisk möjlighet att förflytta mig mellan min egen subjektivitet och en annan människas. Inte nog med detta, i ett fotografi finns i de flesta fall en kontakt med en yttervärld som har existerat framför kameran. Denna förbindelse är förvrängd och manipulerad hur vi än gör våra bilder, men den finns där ändå. Så ett bra fotografi ger mig också en inblick i en yttre värld.

En text som skulle beskriva en bild gör att jag förs ytterligare ett steg bort från fotografens upplevelse, jag tappar den direkta kontakten med den värld som hen rört sig i. Så visst såg jag skäl till att försöka framställa bilder som direkt kan upplevas av personer med dövblindhet. Kanske än mer än för oss normalt seende, eftersom det skulle skapa en kontaktyta mot en värld som de har en begränsad tillgång till eller är helt avskurna från.

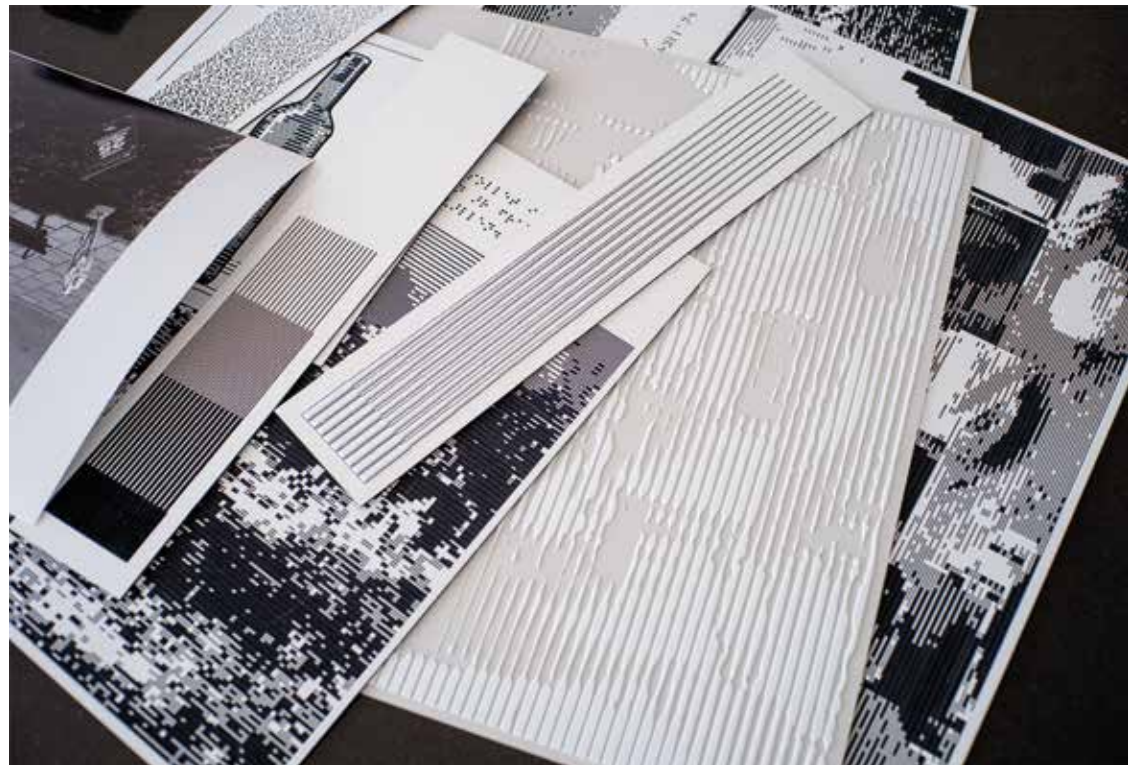
UTVIDGADE RAMAR

Eftersom vi fick avslag på vår första ansökan till Arvsfonden fick vi också utvidga ramarna för projektet. Vi skulle inte bara framställa bilder som kunde upplevas av synskadade, nu skulle också bilderna framställas av fotografer med dövblindhet. Återigen gav det upphov till en hel del frågor. För mig handlar fotografi, åtminstone bra fotografi, ofta om att verkligen se. För oss seende låter detta med att verkligen se rätt enkelt. I själva verket upptäcker man snabbt att det är betydligt mer komplicerat när man granskar vad vi ser, hur vi väljer ut vad som vi blir medvetna om och vad vi väljer bort. Vi har sedan barnsben lärt oss att sortera bort mängder med "onödig" information. Vi ser bara det vi behöver se, åtminstone är vi bara medvetna om det vi behöver se. Jag har någonstans sett en uppskattning att det är mindre än 15 procent av den information som våra ögon registrerar som vi verkligen blir medvetna om.

För mig är innebörden i att vara fotograf är att man verkligen ser det man fotograferar. En bra fotograf strävar efter att vara medveten till 100 procent om vad som pågår inom det lilla utsnitt av verklighet som vi väljer att skildra. Det tar ofta mycket och långvarig träning att lära sig att se på detta aktiva sätt, till skillnad från vårt vanliga vardagsseende. Nu skulle vi samarbeta med en grupp fotografer som verkligen inte såg. Jag var rätt skeptisk till vad detta skulle ge.

En vändpunkt kom för mig när en av de deltagande fotograferna skulle lära sig kamerans funktioner. Jag såg på hur han kände och vred på kameran och jag kunde plötsligen känna hur han taktilt byggde upp en kamera i sitt medvetande, vad alla knappar hade för funktion och varför de var placerade där de var. Processen tog sin tid, men det var enkelt att se hur han skapade en mental bild av en kamera.

Vid ett senare tillfälle diskuterade vi de allt större möjligheter som finns att genom operationer få tillbaka syn och/eller hörsel. Han var mycket

säker på att han inte skulle göra en operation, även om det fanns en sådan möjlighet. Han menade att han levtt sitt liv som blind sedan födseln och att han skulle ha svårt att hantera sin miljö om han blev seende. Men det innebar samtidigt att kameran kunde innebära en utvidgning av hans upplevelsesfär.

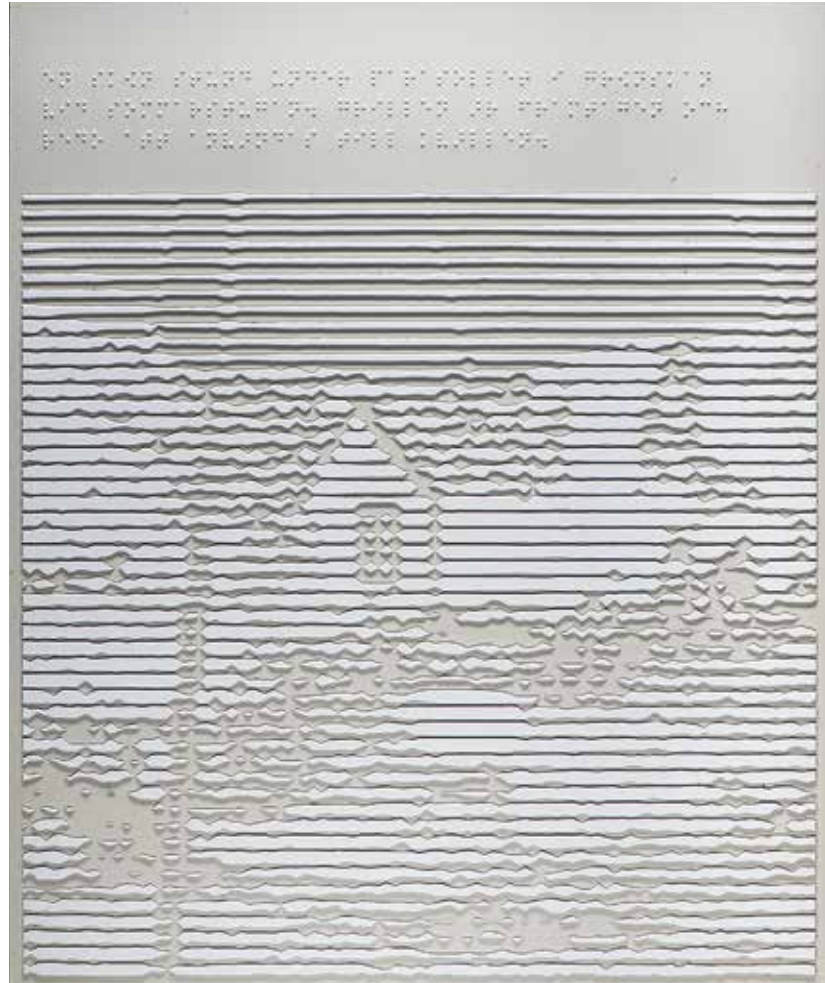
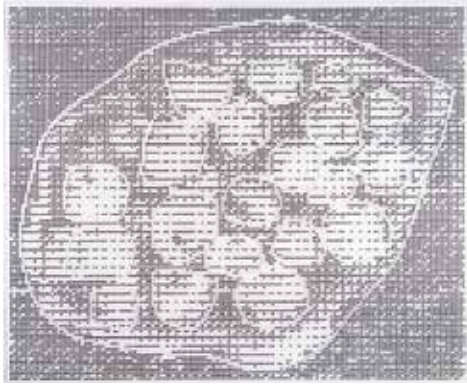
ÖVERSÄTTNING TILL TAKTIL BILD

Efterhand som projektet framskred blev utmaningen därför allt större. Det gällde för oss att skapa en så rik och mångfacetterad överföring av bildernas komplexitet som det var möjligt. När vi undersökte vad som gjorts, såg vi exempel på vad som gjorts i form av enkla streckteckningar utan djup, utan valörskala, reducerade ner till den allra enklaste formen av bild. Vi behövde nå längre och började därför se på hur vi skulle kunna kombinera olika former av taktilitet för att på så sätt skapa en rikare bildupplevelse.

Vi undersökte om vi kunde bygga upp en bild genom att variera temperaturen över bildytan. Varma färger skulle återges av varma zoner, kalla färger med kalla zoner. Men när vi undersökte de lösningar som fanns visade det sig att det var alltför svårt att avgränsa de zoner som skulle vara kalla från de som skulle vara varma.

Nästa steg var att om det gick att utnyttja vibrationer. Det pågår idag forskning vid Mittuniversitetet, där man vill skapa interaktiva affischer. I pappret finns allt inbyggt som krävs för att få korta meddelanden uppspelade när man trycker på vissa zoner. Vår tanke var att istället för korta meddelanden skulle vi lägga in långsamma vibrationer i partier med mörka färger, snabba vibrationer i partier med ljusa färger. Även detta stupade på avgränsningsproblemet. Vi behövde kunna markera små områden som skulle få en viss vibration, men dagens teknik kan bara skapa ytor som är 5 x 5 cm eller större.

Vi var tillbaka till statiska bilder. Det första försöket vi gjorde var att skapa en bild där vi använde nivåskillnader i bilden för att avgöra hur mörk bilden var. En mörk yta placerades på ett plan långt bak i bilden, en ljus på yta längre fram. När vi själva testade det verkade det mer eller mindre omöjligt att få fram en upplevelse av en bild. Trots att vi visste hur bilden skulle se ut, var det svårt att skapa ett grepp om hur bilden såg ut genom att känna på bilden.

Vi hade nu också en referensgrupp av personer med dövblindhet som inte hade varit med och fotograferat. Deras uppgift var endast att se om vi lyckats göra bilder som var möjliga att ta del av. Vår testgrupp konfirmerade att vår testbild var helt obegriplig. De sade att det blev förvirrande med en djupskala som skulle signalera olika ljusheter i bilden. Vår första testbild var en närbild på en hund. Eftersom nosen var den mörkaste, blev nosen det objekt som låg längst bak, trots att det var det objekt som var närmast kameran. Vi insåg snabbt att denna metod inte gick att utveckla till något som fungerade.

Jag behöver inte fortsätta att beskriva alla de varianter vi senare tog fram. De möttes nämligen av samma negativa besked, att de var omöjliga att tolka och förstå vad bilden skildrade. Det fanns en tid när jag verkligen trodde att vi skulle få gå tillbaka till våra anslagsgivare och meddela att vi misslyckats med att framställa taktila bilder, som på något sätt var intressantare än de karikerade streckbilder som vi redan sett. Vad vi också lärde oss under denna tid var att det inte gick att räkna med att vi skulle kunna använda en enda teknik, eftersom personer med dövblindhet, precis som seende och hörande, skiljer sig åt.

En tredje part hade nu kommit med i arbetet, Kim Jarl. Han driver ett företag som arbetar bland annat med skyltar för blinda. Har du åkt tåg någon gång kan du ha sett skyltar med blindskrift. De är tillverkade på hans företag. Kim hade hjälpt oss med att ta fram ett par av de idéer som vi utvecklat. Men rätt snabbt blev han inte bara en leverantör, utan bidrog också med idéer hur bilderna skulle kunna göras.

BILDER SOM FUNGERAR

Och det var utifrån en av Kims idéer som vi började göra bilder som inte direkt förkastades av vår referensgrupp. Lösningen var att kombinera ett par idéer som vi arbetat med tidigare. Och återigen visade det sig att vi behövde ta fram en metod som tillät oss att göra relativt komplexa bilder. Arbetet börjar med att bryta ner bilderna i olika plan, förgrund, mellangrund och bakgrund. För varje plan framställs en tunn skiva. Den första skivan innehåller alla delar av bilden, skiva nummer två innehåller bara förgrund och mellangrund. Den tredje innehåller bara förgrunden. För att bygga upp en valörskala används ett linjeraster. Ju mörkare parti, desto tätare raster. Vita ytor representeras med släta ytor. Till slut läggs en konturlinje in runt varje väsentligt objekt.

Arbetet med att göra en sådan bild innehåller därför en hel del manuella moment, som att definiera vad som är förgrund, mellanplan och bakgrund och att lägga in konturlinjen runt de delar som vi anser är centrala för bilden. Vi hade hoppats på att kunna utveckla ett program som skulle kunna göra denna konvertering automatiskt utifrån ett antal parametrar, definierade i förhand. Det skulle medfört en rad fördelar. Dels skulle det inte finnas en person som tolkar bilden, dels tar denna manuella bearbetning tid. Men det har visat sig omöjligt att få fram en tolkningsbar bild utan denna manuella bearbetning.

Även med en manuell tolkning finns det många bilder som är svåra att översätta. Ta en så enkel bild som där en människa står på ett golv. Är golvet förgrund eller bakgrund? Vad är det som är så centralt för bilden att det förtjänar att markeras med en konturlinje?

Och även om dessa bilder visade sig vara möjliga att ta till sig, var det fortfarande inte lätt. Vi beslöt att ta in en fjärde person i arbetet, Carina Søre-Knudsen. Hon är illustratör och har bland annat gjort bilderböcker för synskadade barn. Därigenom har hon erfarenhet av att arbeta med bildtexter för blinda. Hon har författat en text till varje bild, som finns i direkt anslutning till bilden. Det innebär att man först kan läsa sig till en beskrivning av vad bilden innehåller.

Jag var inledningsvis skeptiskt inställd till att addera textbeskrivningar till bilden, eftersom en sådan text kan låsa fast bildupplevelsen. Efterhand har jag dock sett att en text är ett måste. Ju mer information vi kan överföra, desto rikare blir bilden som upplevelse. Och med en beskrivande text förs den taktile bildbeträktaren snabbare in i bildupplevelsen. Hen kan uppleva bilden.

För att ytterligare förstärka relationen mellan texten och bilden har vi skapat ett koordinatsystem, ett schackbräde över bilden. Det gör att vi kan hänvisa till var ett objekt återfinns i texten. Genom att deltagarna vet vad de kan förvänta sig är det mycket enklare att ta del av bildens innehåll. Och fortfarande är det en bildupplevelse som man får.

SLUTRESULTATET

Så här står vi efter tre år, med en teknik som fungerar för att göra bilder tillgängliga för personer med synnedsättning. De bilder vi kan skapa idag kan vara mer komplexa, mer innehållsrika än de bilder vi såg i början

av projektet. De är inte enkla att ta till sig, det krävs en del vana och en grundförståelse för hur de olika delarna samverkar. Det krävs helt enkelt en utbildning i hur man avläser en taktil bild. Men det har aldrig varit enkelt att avläsa en bild, vare sig man är seende eller har synbegränsningar.

Vad kommer att hända framöver? Vi hoppas naturligtvis att metoden ska kunna användas vid flera utställningar, där man vill öka tillgängligheten. Vi tror att metoden kan utvecklas och förfinas vidare. Framförallt hoppas vi på att man kan addera flera upplevelselager i bilderna allt eftersom de tekniska lösningarna utvecklas.

Stefan Ohlsson,
Expert på digital bild

BESKRIVNINGAR AV FRISTÅENDE TAKTILA FOTOGRAFIER

FOTOGRAFIETS OCH BILDENS språk är självklara för de flesta seende personer. Sällan tänker vi på hur mycket information som kan finnas i ett enda fotografi. I vårt informationsamhälle har vi utvecklat en enorm skicklighet i att läsa av bilder – och snabbt sker det.

Även om man önskar att det skulle gå att överföra all information i ett fotografi till en taktil bild så är det så gott som omöjligt. Vi måste hjälpa betraktaren att få en övergripande uppfattning om vad bilden innehåller och hur den är uppbyggd. Det kan vi göra genom att skriva bildbeskrivningar. Idag tar man fram bildbeskrivningar för bilder till talböcker, punktskriftsböcker och textviewböcker. Bilden finns då i ett sammanhang och från det sammanhanget framgår mer eller mindre vad som är viktigt att lyfta fram i en bildbeskrivning. När vi ska beskriva ett fristående fotografi har vi ingen text att relatera till. För att veta vad som är viktigast i bilden och vad vi ska lyfta fram måste vi gå till fotografen eller göra en egen tolkning av bilden. Det kan vara ett föremål, en situation, en plats eller en stämning som är det viktigaste.

PROCESSEN

Den taktila bilden är en tolkning av fotografiet. Bildbeskrivningen är ytterligare en tolkning. För att det ska bli en så effektiv process som möjligt är det fördelaktigt att den personen som utför bildbeskrivningen är med från början när man utformar den taktila bilden. Det är i början av processen

som man tar beslut om vad som ska lyftas fram i bilden, vad som är det viktigaste att förmedla och på vilket sätt man ska göra det.

Några av bildbeskrivningarna (i kombination med den taktila bilden) har vi haft möjlighet att utprova på vår tålmodiga och entusiastiska testpanel bestående av fotografierna samt Barbro Jonsson och Jerry Jonsson. Under utprovningarna blev det återigen tydligt hur olika vi läser och tolkar bilder. Många spännande diskussioner uppstod kring föremål och fenomen som för seende är så självklara att vi slutat reflektera över dem. En viktig del i projektet Taktil foto är just att det öppnar upp för diskussioner mellan seende och icke seende personer. Nyfikenheten och vetgirigheten hos testpanelen mynnade ut i samtal om fallskuggor, centralperspektiv, molnstrukturer med mera.

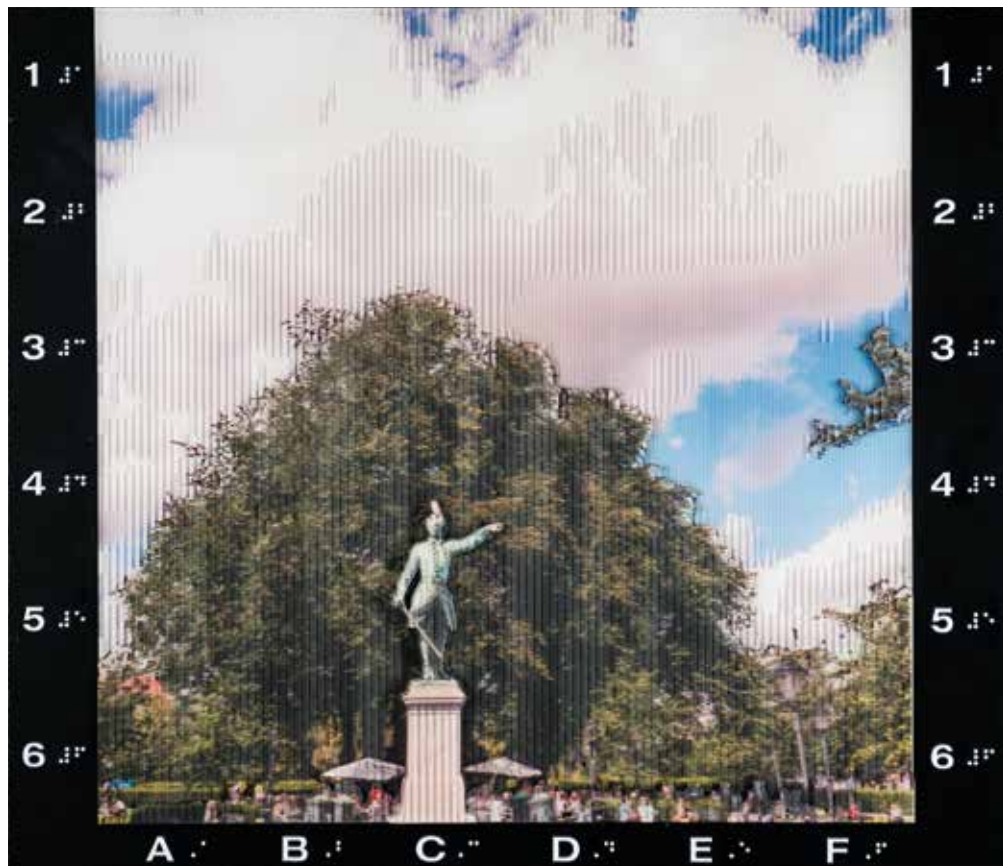
RIKTLINJER FÖR BILDBESKRIVNINGAR

Vi har under arbetets gång tagit fram egna riktlinjer för bildbeskrivningarna till utställningen *Våga se!*. Anledningen är att det måste finnas en konsekvens i beskrivningarna för att det ska bli så lätt som möjligt för betraktaren att läsa och förstå. Det är inte alltid okomplicerat att vara konsekvent då fotografierna skiljer sig från varandra i så hög grad och måste beskrivas på helt olika sätt.

En av riktlinjerna är att då det finns möjlighet poängtera det som är typiskt för ett fotografi. Som synskadad har man eventuellt kommit i kontakt med taktila bilder i barnböcker (collagebilder) och i utbildningsmaterial/informationsmaterial (svällpappersbilder). Det handlar då om bilder som är utformade på ett sätt som ska göra det så lätt som möjligt att förstå bilden taktilt, det vill säga att det är starkt förenklade bilder där man undviker perspektiv och beskärningar av objekt. Just de faktorerna är sådant som vi återfinner i så gott som alla fotografier.

Till en början var vår intention att skriva mer om perspektiv, beskärningar och kompositioner men vi insåg att det skulle ta betraktaren för långt från upplevelsen av den taktila bilden. I stället nämns ofta var fotografen är placerad eller hur denne tagit bilden, till exempel *bilden är tagen från ena änden av en perrong* eller *fotografen står under Johanneshovsbron och fotograferar uppåt*. Som seende är vi vana att se bilder som är kraftigt beskurna och utan att reflektera fyller vi i det som saknas. Man kan till exempel i en beskrivning läsa att *tre bilar står parkerade*, men egentligen

finns det i bilden endast en hel bil och två halva (de är beskurna). Det är inte nämnt i beskrivningen då de inte hade större betydelse för just det fotografiet. Däremot står det i en annan beskrivning att *fotografiet är taget så att kyrkan lutar och tornspiran är beskuren upptill*. Som seende är det lätt att läsa av att det är fotografen som tagit bilden snett och inte kyrkan som lutar och saknar översta delen av tornet.

Beskrivningarna ska inte vara för långa och får bara innehålla den viktigaste informationen. Det svåra ligger i att välja bort vad som är mindre viktigt att beskriva. I vissa fall har vi valt bort att skriva om delar som är tydliga i den taktila bilden, på så sätt kompletterar texten och den taktila avläsningen varandra. Tanken och vår intention är att betraktaren ska söka i och upptäcka den taktila bilden själv och att det ska bli en personlig upplevelse av bilden.

Efter beskrivningen av var fotografen är placerad och vilken vinkel bilden är tagen i kommer en helhetsbild av vad fotografiet visar till exempel *Det är en vy över en gata och höghus*. Det är även bra om essensen av bilden finns i titeln, till exempel *Skuggan av en fotograf*.

För att "bjuda in" till taktil läsning använder vi oss av meningar som *Till höger under bron känner man Eriksdalsbadets vågiga tak* eller *följer man konturen neråt känner man en liten vik som går in åt vänster*. Sist i beskrivningen tar man upp utvalda delar som bygger helheten. Varje bild har ett koordinatsystem. Vi har valt ut några detaljer som har koordinater. Här har man som betraktare möjlighet att bekräfta något eller fördjupa sig.

Trots att vi själva har skrivit riktlinjerna har vi ibland varit tvungna att frånga dem av olika anledningar. Framför allt handlar det om att bilderna är så olika och man kan endast försöka att beskriva dem på samma sätt. Utvecklingsmöjligheterna inom detta område tycks vara obegränsade. Nu har vi tagit ett steg, men det är bara en början!

Carina Søm-Knudsen,
Illustratör & formgivare av taktila bilder

Foto

Truls Nord: s 2, 5, 6, 9, 10, 13, 30, 33, 34, 36, 37, 39, 40, 42, 47

Graciela Gonzalo-Sundström: s 14, 27, 28

Göran Rydberg: omslag, s 22, 24–25, 44, 48

Rolf Eriksson: s 17, 18, 21

Grafisk form Mia Erlandsson

Digital bildbearbetning Stefan Olsson, Projektor

© Respektive fotograf 2014

Tryck Digaloo AB, Stockholm 2014

ISBN 978-91-637-6965-8

Projektet Taktil foto har drivits av FSDB Stockholm & Gotlands län i samarbete med Centrum för fotografi, Projektor utbildning AB och Layout & Dekor Sweden AB, med stöd från Arvsfonden & Innovativ kultur.

Kameror är sponsrade av Panasonic.

Panasonic
ideas for life

Projektor

layout & dekor®
s w e d e n a b

**”MÅNGA TROR ATT DET ÄR SVART
NÄR MAN ÄR HELT BLIND, MEN
DET STÄMMER INTE, DET ÄR INTE
SVART, FÖR DET ÄR INGENTING.”**

ROLF ERIKSSON